Hungaricum szűk értelemben vett történetét tartalmazza, annál sokkal szélesebb mezőn mozgva ezen intézmények sorsát Ausztria és Magyarország két világháború közötti kulturális kapcsolatainak történetébe ágyazza be. És a történet nem ér véget 1945-ben, egy külön fejezetben igen komoly kitekintés olvasható az 1945 és 1963 közötti évekre vonatkozóan, illetve arra nézve is, hogy mi történt 1963, az új Collegium Hungaricum megnyitása után.

A kötet utolsó nagy egysége egy közel százoldalas adattár, amely betűrendben tartalmazza a Bécsi Magyar Történeti Intézet tagjait az 1920/1921 és 1944/45 közötti időszakból. Az adattár minden személy esetében magában foglalja az illető személy bécsi kutatásainak körülményeit, a kutatások nyomán készült publikációkat, illetve az ezekről készült ismertetéseket. Az adattár jelentőségét és fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. E sorok írója bécsi működése idején sokat használta már az adattár első változatát is, amely jelen kötet első kiadásában látott napvilágot (Tudományszervezés – történetkutatás – forráskritika. Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történeti Intézet. Győr 1996). A most további információkkal kiegészített adattár még megbízhatóbb képet fest az Intézet tagságának tudományos működéséről. A historiográfia felfogható önálló részdiszciplínaként is, de ugyanakkor mindenkinek magának is művelnie kell saját szűkebb témájára vonatkozóan. Ehhez megkerülhetetlen segítséget nyújt Ujváry Gábor fentebb említett összeállítása minden Bécsbe készülő kutató számára, de a két kötetet minden történelem iránt érdeklődő figyelmébe is ajánljuk. A kötetek felhívják a figyelmet a kultúrpolitika jelentőségére, s a bennük összefoglaltak fontos tanulságokat tartalmazhatnak a mai kulturális külpolitika alakítói számára is.

Fazekas István

Gali Máté

BERZEVICZY ALBERT

A márványarcú miniszter

Szépmíves Könyvek, Bp. 2017. 550 oldal

Gali Mátének a Veritas Történetkutató Intézet tudományos segédmunkatársának megvédett disszertációját 2017 őszétől könyv formájában is kézbe vehetik az olvasók.

Berzeviczy Albert személyisége több szempontból is felkeltheti a kutatók figyelmét. A Ravasz László által „a szaktudós és polyhistor között egy egészen kivételes jelenségként" (538.) jellemzett Berzeviczy a tudomány területén alkotott maradandót, illetve a kulturális életben folytatott jelentős szervezőmunkát. Emellett a politika világában is befolyásos szerepet töltött be az 1880-as évektől 1936-ban bekövetkezett halálig. 1903 és 1905 között – Tisza István kormányában – vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, míg a két világháború között a külpolitikában vett részt aktívan: a Népszövetség és az Interparlamentáris Unió fórumain képviselte a magyar érdekeket. Életéről azonban – ahogyan az a könyv bevezetőjéből is kiderül – eddig nem készült átfogó feldolgozás.

A szerző négy fejezetből álló munkájában az életpályájának első világháborúig tartó szakaszát kronologikusan, Horthy-kori tevékenységét tematikusan tárgyalja. Véleménye szerint ugyanis Berzeviczy két világháború közötti szerteágazó közéleti működése miatt az időrendi szerkezet áttekinthetetlen lenne. Úgy vélem, hogy helyesebben járt volna el, ha mindkét részre vonatkozóan a tematikus elrendezés mellett dönt. Ezt nem feltétlenül az említett indokból tartom szükségesnek, hiszen az áttekinthetetlenséget az alfejezetek további, kisebb

egységekre bontásával kiküszöbölhette volna. Viszont egy tematikus fejezetekből álló, akár Berzeviczy különböző szerepeire (pártpolitikus, tudós, magánember stb.) összpontosító biográfia jobban megvilágíthatná az életrajz összefüggéseit, és elősegíthetné a személyiségben és az egyéni gondolatvilágban bekövetkezett törésvonalak érzékeltetését.

Egy biográfia felépítésének kérdése szorosan összefügghet a szerzőnek a műfaj módszertanáról alkotott elképzeléseivel. Az életrajzírás nehézségeiről és módszereiről az utóbbi időben számos tanulmány látott már napvilágot, ennek ellenére Gali nem fejtette ki a problémára vonatkozó elgondolásait, tapasztalatait. Sajnálatosnak tartom továbbá azt is, hogy a szerző nem hívta segítségül vizsgálatához a személyes forrásokkal (visszaemlékezések, naplók, levelek) foglalkozó módszertani jellegű munkákat, holott írásában jórészt Berzeviczy „egodokumentumaira" támaszkodik.

A könyv első fejezetében Berzeviczy (politikai) szocializációjának színtereit (család, iskolák stb.) ismerhetjük meg. A szerző ezekről maga is elismeri bevezetőjében, hogy alapvetően befolyásolták a közéleti karrierjét (18.), ám ennek mikéntjét már nem fejti ki a későbbiekben. Berzeviczy ősi, nemesi családból származott, amely Sáros megye közéletében kiemelkedő szerepet játszott. Gali megemlíti a sárosi dzsentrit, de elmulasztja Berzeviczy családjának és környezetének elemzését a középosztályi mentalitás kérdésének összefüggésében. Berzeviczy politikai pályafutásának szempontjából fontos momentumnak tartom, hogy édesapja (Berzeviczy Tivadar) Deák-párti országgyűlési képviselőként gyakran elvitte magával a képviselőházba, illetve azt, hogy a fiatal Antal a megyei közigazgatásban al- és főjegyzői tisztséget töltött be.

Ilyen családi háttérből érkezve Berzeviczy 1881-ben indult el elsőként az országgyűlési választáson az eperjesi kerületben a Szabadelvű Párt színeiben. Ettől kezdve – egy kisebb megszakítással 1906–1910 között – 1912-ig kormánypárti honatyaként működött (utána a főrendiház tagja lett), és figyelemre méltó karriert futott be a képviselőházi jegyzőségtől az elnökségig. Berzeviczyt, aki mindig alapos felkészültséggel lépett a Tisztelt Ház közönsége elé, kiváló szónoknak tartották kortársai. Megítélésem szerint ebben mindenképpen közrejátszott a fiatal korábban szerzett „politikai szaktudás". A kötetben Gali a parlamenti felszólalások és egyéb publicisztikai munkák alapján részletes betekintést nyújt Berzeviczynek a korszak legfőbb vitatémáiban (közjogi, nemzetiségi, zsidó- és dzsentrikérdés) képviselt nézeteibe, azt azonban hiányolom, hogy a dzsentriről alkotott véleményét érdemben nem veti össze a kortárs diskurzussal (107–111.). Ez utóbbihoz pedig kiváló szakirodalmi kapaszkodó lehetett volna Kövér Györgynek a középosztály-programokkal foglalkozó tanulmánya, amelyben nem mellesleg Berzeviczy vélekedése is nagyító alá kerül.

Képviselői működésével párhuzamosan a szerző tárgyalja Berzeviczy kultúrpolitikusi előmenetelét is. Bejárta a különböző lépcsőfokokat a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban: a miniszteri tanácsostól az államtitkári pozíción át egészen a miniszteri székig. Miniszterként az 1868-as népiskolai törvény revízióját kívánta megvalósítani, ám ezt nem sikerült elérnie, javaslata nem jutott el a parlamenti tárgyalásig. Gali Máté bevezetőjében egy rövid utalás olvasható a Berzeviczy miniszteri munkásságával kapcsolatos szakirodalmi megosztottságra. Mann Miklós sikertelennek értékelte miniszterségét a reform bukása miatt, míg Felkai László jelentősnek vélte Berzeviczy eredményeit (13.). A szerző Mann nézetéhez hasonló eredményre jutott annak hangsúlyozásával, hogy Berzeviczy kormányzati szerepe inkább előkészítő jellegűnek tekinthető (202–203.).

Gali részletes áttekintést ad Berzeviczy tudományos tevékenységéről is, amely 1906-ban, politikai teendőinek felfüggesztésével élénkült meg igazán. Ennek egyik előzménye az volt, hogy 1905-ben megválasztották az Magyar Tudományos Akadémia elnökévé. A szerző ezzel kapcsolatban azt állítja, hogy az Akadémián ebben az időszakban „antiliberális szellemiség" nyert teret, amely erőteljes nacionalizmusban nyilvánult meg, és amelyet Trefort Ágoston is képviselt. Gali szerint Berzeviczy elnökségének hátterében ez a tendencia állhatott, hiszen a

politikus „mindvégig a magyar szupremácia és »kultúrfölény« elkötelezett hívének" bizonyult (213.). Ezen a ponton azonban önellentmondásba keveredik a szerző, hiszen Berzeviczyt a könyv más részeiben liberálisként említi. Ebből pedig az következne: vagy nem volt „antiliberális" az a bizonyos áramlat, vagy Berzeviczy mégsem tekinthető liberálisnak. Az eszmetörténeti kontextus segítségével e homályos fogalomhasználatot kikerülhette volna a szerző. Másrészt Berzeviczy esetének a korábbi elnökök választási körülményeivel való összehasonlítása valószínűbb magyarázatot adhatott volna (például politikai kapcsolatok vagy a korábbi miniszteri tisztség szerepe) az elnöki pozíció megszerzésének miértjére.

Feltétlenül megemlítendő, hogy egyik alfejezetében Gali kitekint főhőse magánéletére és mindennapjaira is. Megismerhetjük Berzeviczy „kétlaki" életmódját (Budapest–Berzevice), útinaplóin keresztül pedig külföldi útjait is. A szerző – egy nagyobb tematikus ugrással – szintén itt vázolja fel a politikus-tudósról alkotott korabeli képet. A kortársak Berzeviczyt egy kimért, hűvös személyként írták le. Egyénisége miatt ragasztotta rá Szilágyi Dezső – a könyv címében is visszaköszönő – a „márványarcú" jelzőt, amit később átvett Mikszáth Kálmán és Herczeg Ferenc is.

A politikus Horthy-kori tevékenységének bemutatásánál – a (kultúr)diplomáciai működése mellett – a szerző két kérdésre igyekszik választ adni. Egyfelől arra kíváncsi, hogy miképpen maradt meg liberális eszmeiségénél Berzeviczy, amikor a politikai légkör erre már egyre kevésbé volt alkalmas. A korkérdésekről (például neonacionalizmus, numerus clausus módosítása) alkotott nézeteivel szemlélteti, hogy Berzeviczy kitartott a szerző által konzervatív-liberalizmusnak nevezett eszmeiség mellett, a felsőházi vitákban és a sajtóban védelmébe vette a kiegyezéses rendszert, illetve a Tisza-kultusz vezéregyénisége lett. Másfelől arra a tézisre kíván reagálni, miszerint az Akadémia (a Tanácsköztársaság bukását követően újra betöltötte ezt a tisztséget) és a Kisfaludy Társaság elnökeként a konzervatív művészeti áramlatokat képviselte a modern irányzatokkal szemben. A szerző ezt a vélekedést – többek között – Berzeviczynek a Kisfaludy Társaság ünnepi ülésén elmondott beszéde és az annak nyomán Ady Endre költészetéről kibontakozó 1927-es vita alapján megerősíti.

A könyv tehát részletes áttekintést ad Berzeviczy Albert sokrétű tevékenységről és gazdag életműveről. Tanulságos lett volna felvetni azt a kérdést – például egy összegző fejezetben –, hogy Berzeviczy mit tartott igazi hivatásának. Miképpen tekintett önmagára? (Kultúr)politikusként vagy tudósként inkább? Ezzel kapcsolatban sajnos csak saját benyomásaira támaszkodhat az olvasó.

Gali Máté alapos kutatással gazdag forrásanyagot tárt fel Berzeviczy Albert életével kapcsolatban. Ennek a széleskörű forrásbázisnak a segítségével dolgozott, és a kútfők tekintetében egyedül a sajtóanyagnál támadhat néhol hiányérzete az olvasónak. Bár a szerző bevezetőjében azt állítja, hogy igyekezett különböző politikai irányultságú lapokat felhasználni, ez a törekvése nem minden esetben ért célt. Például nem tudjuk meg, hogy miképpen fogadta az ellenzéki sajtó a miniszteri kinevezését (165–166.). Az elkészült adatgazdag és informatív műhöz azonban további apróbb kritikai megjegyzéseket szükséges hozzáfűzni. Az említett szakirodalmi hiányosságokon túl úgy gondolom, hogy Berzeviczy írásainak, beszédeinek sok esetben csupán tartalmi ismertetése mellett azok értelmezésére és magyarázatára is érdemes lett volna nagyobb figyelmet fordítani.

Nem szerencsés, hogy a könyvből hiányzik a bibliográfia. Részben emiatt, részben pedig a szerzők neveit nem tartalmazó névmutató következtében a hivatkozások nehezen visszakereshetők. A pozitívumok között azonban feltétlenül meg kell említeni, hogy a kötet gazdagon és igényesen illusztrált.

Összességében elmondható, hogy a könyv – fentebb említett hiányosságai ellenére – Berzeviczy Albert életén keresztül egy újabb érdekes olvasatát nyújtja a dualizmus és a két világháború közötti időszak (kül)politikájának és kulturális életének.

Matolcsi Réka

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Ágoston Gábor PhD, Associate Professor
Georgetown University, Department of History, Washington

B. Szabó János PhD, tudományos munkatárs
Budapesti Történeti Múzeum, Budapest

Csorba Dávid PhD, főiskolai docens
Sárospataki Református Teológiai Akadémia, Rendszeres Teológiai és Egyháztörténeti Tudományok Intézete, Sárospatak

Fazekas István PhD, egyetemi docens
ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest

Kenyeres István PhD, főigazgató
Budapest Főváros Levéltára, Budapest

Korpás Zoltán PhD, vezető tanácsadó – üzletfejlesztési vezető
ISG Personalmanagement Kft., Budapest

Matolcsi Réka PhD-hallgató
ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest

Nagy-L. István PhD, igazgató
Gróf Esterházy Károly Múzeum, Pápa

Oross András PhD, levéltári delegátus
Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség, Bécs

Pálffy Géza az MTA doktora, tudományos tanácsadó és kutatócsoport-vezető
MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Sashalmi Endre az MTA doktora, egyetemi tanár
PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

Schramek László Péter PhD, igazgató
Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, Budapest

Szántay Antal PhD, egyetemi docens
BCE TK Szociológia és Társadalompolitika Intézet, Budapest

Tüske László PhD, főigazgató
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

Vajnági Márta PhD, egyetemi adjunktus
ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest

Viskolcz Noémi PhD, igazgató
ME BTK Történettudományi Intézet, Miskolc

E szám írásai a szerzők jóváhagyásával
megjelennek a Századok internetes felületén és adatbázisában.

CONTENTS

MILITARY REVOLUTION – FISCAL STATE – FISCAL-MILITARY STATE IN EUROPE FROM THE SIXTEENTH TO THE EIGHTEENTH CENTURY

István Kenyeres: Introduction 937

János B. Szabó: Military Revolution Misunderstood. The Dynamics of Expansion of a Global Paradigm of Military Historical Origins 939

Gábor Ágoston: Changes in the Ottoman Military Organisation in the Sixteenth to Eighteenth Centuries 961

Zoltán Korpás: The Fiscal-Military State and the Catholic Monarchy in the Sixteenth and Seventeenth Centuries 981

Endre Sashalmi: Russia in the Seventeenth and Eighteenth Centuries as a Fiscal-Military State 1013

István Kenyeres – Géza Pálffy: The Fiscal and Military Transformation of the Habsburg Monarchy and the Kingdom of Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. Models and Their Possible Interpretations 1033

András Oross: Paying the Garrisons of the Hungarian Border forts in the Middle of the Seventeenth Century 1077

Antal Szántay: The Habsburg Monarchy and its Finances in the Eighteenth Century 1095

László Péter Schramek: The Role of the Hungarian Counties in Financing the Military Forces of the Habsburg Monarchy. The Experiences of a 1730 Survey 1127

CHRONICLE

Empires and Eagles: Napoleon and Austria. Report on the Congress of the International Napoleonic Society (*István Nagy-L.*)..... 1151

BOOK REVIEWS

Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás (szerk.): Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században (*Noémi Viskolcz*) 1157

Tóth Gergely: Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század) (*Dávid Csorba*) 1159

Hahner Péter: Államférfiak. Fouché és Talleyrand párhuzamos életrajza (*Márta Vajnági*) 1163

Ormos István: Egy életút állomásai. Kmoskó Mihály 1876–1931. (*László Tüske*) 1166

Ujváry Gábor: Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében I–II. (*István Fazekas*) 1169

Gali Máté: Berzeviczy Albert. A márványarcú miniszter (*Réka Matolcsi*) 1172

AUTHORS OF THIS ISSUE 1175